

1869 MAARİF-İ UMUMİYE NİZAMNAMESİ VE ÖĞRETMEN YETİŞTİRME TARİHİMİZDEKİ YERİ

Ordinance of General Education in 1869 and The Place of Educating Teachers in Our History

Hamza ALTIN*

Özet: Tanzimat Dönemi'nin eğitim tarihine başlıca katkısı Fransızların istekleri göz önüne alınarak Sadullah Paşa tarafından kaleme alınan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'dir.

Bu Nizamname ile herkes için zorunlu ilk öğretim, müfredat programlarının geliştirilmesi, tüm köylerde sıbyan okulları, tüm kasabalarda rüşdiye, bütün şehirlerde idadî, başlıca merkezlerde sultani açılması amaçlanmaktaydı. İstanbul'da bir üniversite kurulması, İstanbul'da erkekler ve kadınlar için öğretmen okullarının açılması da Nizamnamenin hedefleri arasındaydı.

Nizamname Dârümuallimîn'i ve Dârümuallimat'ı ayrı ayrı olarak ele almaktaydı. 57–67 arası on madde Dârümuallimîn ile 68 ile 78 arasındaki maddeler ise Dârümuallimat ile ilgili maddelerdi.

Anahtar Kelimeler: Maarif, Nizamname, Dârümuallimîn, Dârümuallimat, Rüşdiye, İdadî, Sultani, Muallim

Summary: The major educational breakthrough of the Tanzimat came with the 1869 “Ordinance of General Education” (Maarif-i Umumiye Nizamnamesi) conceived and written by Sadullah Paşa in response to a diplomatic French note requesting the establishment of a modern lycee.

Hence some of the objectives of the reforms to be undertaken were:

Compulsory primary education for everybody. Renewal and development of all for program development. Sibyan schools in all villages rural communities. Rushdiya in all township. Idadiya in all cities. Sultaniya in regional capitals. Teachers colleges for men and women in İstanbul. A new university in İstanbul.

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi has taken up Dârümuallimîn and Dârümuallimat separately. Ten items between 57 and 67 are concerned with Dârümuallimîn, Ten items between 68 and 78 are concerned with Dârümuallimat.

Key Words: Maarif, Nizamname, Darulmuallimin, Darulmuallimat, Rushdiya, Idadi, Sultaniya, Muallim

Giriş

Osmanlı Devleti'nde modernleşmenin gerçek başlangıcı sayılan¹ Tanzimat Fermanı'nda doğrudan eğitim ile ilgili herhangi bir madde yoktu.² Fakat Tanzimat Dönemi'nin mimarları eğitimin önemini kavramış kişilerdi. Nitekim Tanzimat Dönemi, Meclis-i Maarif-i Umumiye'nin kurulması, yatılı Dârülfünunun açılması, sultanilerin eğitim tarihinde yer almaya başlaması³ orta öğretimin ilk basamağı olan rüşdiye okullarının çoğaltılmaya çalışılması gibi eğitim faaliyetlerinin yürütüldüğü bir dönem olmuştur.

Ayrıca ilk öğretim ve orta öğretimde ıslahatların yapıldığı bu dönemde eğitim tarihimizin ilk öğretmen okulları olan Dârümuallimîn-i Rüşdî, Dârümuallimîn-i Sıbyan ve Dârümuallimât bu dönemde açılmıştır.

Ancak Tanzimat Dönemi'nde eğitim alanında yapılan hiçbir yenilik 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin yayınlanması kadar kapsamlı sonuçlar doğurmamıştır.

I. Maarifi-i Umumiye Nizamnamesi

Osmanlı Devleti'nde batıya yönelik ve batı türü okulların açılışı 1776 yılına kadar uzanırsa da batılı anlamda, modern genel eğitim kurumlarının oluşturulmasında 1869 Maarifi-i Umumiye Nizamnamesi temel teşkil eder.⁴ Çünkü söz konusu nizamname ile eğitim çok parçalı yapıdan kurtarılmaya çalışılmış ve o tarihe kadar müstakil olarak yapılan eğitimdeki yenilik

* Elazığ Evrenpaşa İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler Öğretmeni, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi.

¹ Halil İnalcık, "Sened-i İttifak ve Gülhane Hatt-ı Hümayûnu", *Belleten*, c. XXVIII, S. 112, (Ekim 1964), s. 603.

² Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. V, Ankara, 1988, s. 181.

³ Vahdettin Ergin, *Mekteb-i Sultani*, İstanbul, 2003, s. 24.

⁴ 1869 Maarif Umumiye Nizamnamesi'nin için bkz: *Meclis-i Tanzimat Defteri*, No: 2, s. 221–245; *Düstur*, 1. Tertip, c. II, s. 184–219 (Öğretmen okulları ile ilgili kısmı, s. 194–199); *BOA.*, *Y.EE.*, Dosya: 112, Gömlek: 6; Mahmud Cevad İbnü's-Şeyh Nafî, *Maârif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilât ve İcrââtı*, İstanbul, 1338, s. 469-510, (Bu eser, Mustafa Ergün, Tayip Duman, Sebahattin Arıbaş ve Hüseyin Dilaver tarafından Latin harflerine kazandırılmış ve MEB tarafından 2002 yılında yayınlanmıştır.) Maarif Umumiye Nizamnamesi'nin tam metninin yeni harflerle yer aldığı diğer bir eser ise sudur: Cahit Yalçın Bilim, *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi*, Eskişehir, 2002, s. 437–474. Fakat bu eserdeki metin bazı eksiklikler içermektedir.

hareketleri Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile bütün ve planlı olarak devam etmiştir.⁵

Gerileme döneminde Maarif Umumiye Nizamnamesinden önce Osmanlı Devleti'nde eğitim, sistem ve düzenden yoksundu ve bu alanda bir takım problemler yaşanıyordu. Bu problemlere bir örnek vermek gerekirse; sıbyan okulları ıslah edilmeden bu okulların devamı olarak rüştiye okulları açılmıştı. Fakat bunlarda tam bir ortaokul kimliği yoktu. Üstelik bu okulların bağlı olduğu kurumlar bile farklıydı. İlki Evkaf nezaretine ikincisi Maarif Nezaretine bağlıydı.⁶

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, eğitimi bir devlet meselesi olarak mütalaa eden,⁷ Türk Eğitim tarihinde en şumullü düzenleme ve ıslahat hareketi olarak eğitim tarihimizdeki yerini almıştır.⁸

Nizamname'nin yayınlanmasından iki yıl önce, 22 Şubat 1867'de Fransa'nın Osmanlı Hükümeti'ne verdiği notada eğitim ile ilgili isteklere de yer verilmişti.⁹ Notada yer alan eğitim meseleleri içerisinde öğretmen yetiştirme meselesinin yanı sıra Hristiyan okullarının korunması, yenilerinin açılması, ülkedeki bütün okulların karma hale getirilmesi, herkesin yararlanabileceği kütüphaneler açılması vb. konular vardı.¹⁰ Hazırlanan Maarif Nizamname'sinde adı geçen olayın etkisi olduğu söylenir. Sadullah Paşa'nın başkanlığını yaptığı yedi kişilik heyet Fransız İhtilali'nden, o vakte kadar Fransa'nın eğitim alanındaki yaptıklarını ve yapmak istediklerini ayrı ayrı incelemiş, ülkenin şartlarını da göz önüne alarak bir nizamname hazırlamıştır.¹¹ Bu nedenle Nizamname'de büyük ölçüde Fransız tesirini görmek mümkündür.

Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin hazırlanmasında büyük emeği geçen zat, tarihimizde seçkin bir yeri bulunan ve 1867–1871 tarihleri

⁵ Sadrettin Celal Antel, “Tanzimat Maarifi”, *Tanzimat I*, İstanbul, 1999, s. 449; Roderic H. Davison, *Reform in the Otoman Empire*, Princeton, Newjersey, 1963, s. 251; Yaşar Baytal, “Tanzimat ve II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikaları”, *OTAM*, S. 11, Ankara, 2000, s. 29; Midhat Sertoğlu, “Osmanlı İmparatorluğu'nun Yapısını Değiştiren Büyük Devrim: Tanzimat”, *Hayat Tarih Mecmuası*, S. 10, (Ekim, 1976), s. 59.

⁶ Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Problemi*, Ankara, 1967, s. 13.

⁷ Tayyip Duman, “Türkiye'de Eğitim Reformları Açısından Öğretmen Yetiştirme Sorunu”, *Erdem*, c. XII, S. 34, (Mayıs 1999), s. 92.

⁸ İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul, 2001, s. 188-189; Yahya Akyüz, “17. Yüzyıldan Günümüze Türk Eğitiminde Başlıca Düzenleme ve Geliştirme Çabaları”, *Milli Eğitim*, S. 144, (Ekim, Kasım, Aralık), 1999, s. 16.

⁹ Abdülkadir Özcan, “Tanzimat Döneminde Öğretmen Yetiştirme Meselesi”, *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Sempozyumu*, (Haz: H. Dursun Yıldız), Ankara, 1992, s. 451; Niyazi Berkes, söz konusu tarihte Fransız Eğitim Bakanı Victor Duruy'ye Osmanlı eğitim kurumlarının sistemli hale gelmesi için bir proje hazırlatıldığından bahseder. Bkz: Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, İstanbul, 2002, s. 237.

¹⁰ Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu*, Ankara, 1991, s. 287-288; Recai Doğan, “Osmanlı'nın Son Döneminde Açılan Mekteplerde Din Dersinin Tarihi Gelişimi”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 1994, s. 60.

¹¹ Ekmeleddin İhsanoğlu, “Osmanlı İmparatorluğunda Eğitim”, *Osmanlı Uygarlığı*, (Yayına Hazırlayan: Halil İnalçık, Günsel Renda), c. I, Ankara, 2004, s. 377.

arasında Maarif Nazırlığı yapan Safvet Paşa'dır.¹² Tanzimat döneminin önemli Maarif Nazırlarından, doğu ve batı dillerine vakıf olan Safvet Paşa, aslında Reşit Paşa'nın yönlendirmesi ile bir diplomat olarak yetişmişti.¹³ Nizamnamenin hazırlanmasına diğer katkıda bulunanlar ise, Şurây-ı Devlet Maarif Dairesi Başkanı Kemal Paşa, Sadullah Paşa, Recaizade Mahmut Ekrem, Ebuziya Tefik, Mehmet Mansur, Dadyan Artin ve Dragon Tzankoff gibi dönemin önde gelen aydınları idi.¹⁴

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi 5 bölüm ve 198 madde olarak hazırlanmış ve eğitimin hemen hemen her konusu ile ilgilenmiş bir kanun mahiyetinde idi.¹⁵ Nizamname ilkokuldan üniversiteye tüm öğretim kademelerinde yapılacak eğitim ve öğretimin özelliklerini; okutulacak dersleri, kayıt kabul işlerini, kız ve erkek çocukların öğrenimlerini ne şekilde yapacaklarını idarecilerin, hizmetlilerin ve öğretmenlerin aylık ücretleri gibi konuları bir kurala bağlıyordu.¹⁶

Bu Nizamname ile örgün eğitim, ilk, orta ve yüksek şeklinde derecelendirilmiştir.¹⁷ Bunlar Mekâtib-i Sıbyâniye, Mekatib-i Rüştiye, Mekâtib-i İdadîyi, Mekâtib-i Sultaniye, Mekatib-i Âliye olmak üzere beş kısma ayrılmıştı.¹⁸ Maarif Nizamnamesi, sıbyan mekteplerinden¹⁹, Darülfünuna²⁰ medrese dışı eğitimin bütün kademeleri için önemli bir girişimdir. Yine bu nizamname yabancı okullar ve azınlık okulları ile de ilgili yenilikler getirmiş, söz konusu okulları devlet denetimi altına almıştır.²¹

1869 Maarif Nizamnamesinin gündeme getirdiği yenilikler, yapmaya çalıştığı ıslahatlar arasında medreseler ile ilgili herhangi bir düzenleme yoktur. Bu durumu eğitimi medresenin, dolayısı ile dinin etkisinden kurtararak laikleştirmek olarak yorumlayanlar vardır. Fakat bu şekilde, yüzyıllardır Osmanlı eğitim hayatının en önemli kurumu olagelen

¹² *1316 Maarif Salnamesi*, s. 40–42; Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul, 1970, s. 83.

¹³ İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğunda Eğitim ve Bilgi Öğretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Ankara, 1993, s. 67.

¹⁴ Mahmud Cevad İbnü's-Şeyh Nafi, *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilât ve İcrââtı*, İstanbul, 1338, s. 230–231; İlhan Tekeli, Selim İlkin, *a.g.e.*, s. 67; Abdülkadir Özcan, *a.g.m.*, s. 452.

¹⁵ Aliye Omay, "İlk Kız Öğretmen Okulunun Kuruluşu", *Türk Yurdu*, (Eylül 1987), s. 52.

¹⁶ Cavit Binbaşoğlu, *Eğitim Düşüncesi Tarihi*, Ankara, 1982, s. 141–142.

¹⁷ Yahya Akyüz, "Tanzimat Dönemi Eğitiminin Özellikleri", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Ankara, 1991, s. 390.

¹⁸ AYTEKİN HALİL, *İttihat ve Terakki Dönemi Eğitim Yöntemi*, Ankara, 1991, s. 45.

¹⁹ Şefika Kurnaz, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadınların Eğitimi", *Milli Eğitim*, S. 143, (Temmuz-Ağustos-Eylül), 1999, s. 99.

²⁰ Stanford J. Shaw, Ezel Kural Shaw, *History of the Otaman Empire and Modern Turkey*, Volume II, New York, 1977, s. 110.

²¹ Ersoy Taşdemirci, "Türklerde Eğitim", *Türk Düşünce Tarihi*, (Yay. Haz: Hüseyin Gazi Topdemir), Ankara, 2001, s. 209; İlknur Polat Haydaroğlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar*, Ankara, 1990, s. 24–29.

medreseler ıslah edilme şansını yitirmiş, yaygın ve kıymetli bir eğitim müessesesi gözden çıkarılmıştır.²²

“*Tarif ve beyandan azade olduğu üzere umran-ı alemin menbaı aslisi fûnun ve maarif olup an bean semt-i kemale mail nev’i insanın medeniyetce müsait olduğu terakkiyatı istihsal edebilmesi ve hıref ü sanayie müteallik ihtiraat ve tesisat-ı nafiayı meydana getirmesi ilim ve marifete mevkuftur.*”²³ ifadesi ile başlayan, 24 Cemaziyelula 1286 tarihli mazbatada Nizamname’nin yayınlanma sebebi şu şekilde belirtiliyordu:

“*Nizamname-i mezkûrun ahkâm-ı esaiyesi evvelâ tahsil-i ilm-i marifet için mecburiyet kaidelerinin vaz’ı, saniyen mekâtib-i umumiyenin aksam ve derecat-ı muhtelifeye taksimi, salisen, usul-i talimin tertip ve tanzimi, rabian, heyet-i talimiyenin tezyid-i malûmat ve itibarını ve terfih-i halini mucib olacak vesailin tetmimi, hamisen maarif idare-i merkeziyesinin tensik ve tanzimiyle vilayatta dahi şubat-ı muktezîyenin teşkili, sadisen talebenin şevk ve gayretini calip bazı kavaidi imtahiyyenin vaz’ı ile meratib-i muhtelif-i tahsilin istihkakını tayin için rüüs itası usulünün ihdası, sabian tesisat-ı ilmiyenin teksir ve tamimi, saminen maarif-i umumiye tahsisatı içinahalden bir iane-i mürettebe ahzı hususları...*”²⁴ Görüldüğü üzere nizamname, temel eğitimin zorunlu hale getirilmesinden, okulların yeniden taksimine, eğitim ile ilgili maddi problemlerin çözümünden eğitim-öğretim metotlarına kadar bir çok soruna çözüm bulmak için yayınlanmıştı.

Esasen 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile aşağıdaki yenilikler amaçlanıyordu.²⁵

1. İlköğretimi zorunlu hale getiriyordu.²⁶
2. Okulları muhtelif kısımlara ve derecelere ayırıyordu.
3. Bin evden fazla yerleşim yerlerinde idadî açılıyor, 500 ev bulunan kasabalarda rüştiye açılması hedefleniyordu. Sıbyan okulları ise her köyde ve her mahallede bulunacaktı. Ayrıca İstanbul’da bir Darülfünun açılması tasarlanıyordu.²⁷
4. Eğitim-öğretim işini bir düzene koymaya çalışıyordu.
5. Öğretmenlerin iyi yetişmeleri ve itibarlarının artırılması için çareler arıyordu.
6. Maarif Nezareti teşkilatında da yenilikler getiriyor, vilayet maarif meclisleri teşkil ediyordu.

²² Ekmeleddin İhsanoğlu, “Osmanlı Eğitim ve Bilim Kurumları”, *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, (Edit. Ekmeleddin İhsanoğlu) c. I, İstanbul, 1999, s. 316.

²³ Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara, 1964, s. 92.

²⁴ Faik Reşit Unat, *a.g.e.*, s. 92.

²⁵ Andreas M. Kazamias, *Education and the Quest Modernity in Turkey*, London, 1966, s. 63.

²⁶ *BOA., Y.EE.*, Dosya: 112, Gömlek: 6, Madde: 8, 9, 10, 11, 12; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c.VII, Ankara, 1988, s. 201.

²⁷ Bozkurt Güvenç, *History of Turkish Education*, Ankara, 1998, s. 37; Sadrettin Celal Antel, *a.g.m.*, s. 451.

7. Öğrencileri daha iyiye motive edecek yeni kaide ve usuller getirmeye çalışıyordu.
8. Eğitim- öğretim giderleri için halkın da maddi katkıda bulunması için tedbirler alıyordu.²⁸
9. İlmi faaliyetlerde bulunan kurum ve kuruluşların yaygınlaştırılması amaçlanıyordu.
10. Eğitimin maddi yönü için halkın yardımı isteniyordu.²⁹

Yukarıda maddeler halinde verdiğimiz bilgilerden anlaşılacağı üzere 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi hemen hemen bütün yönleriyle ilgilenmekte, daha önce var olan problemlere o günün şartlarında çözüm üretmeye çalışmaktaydı. Ayrıca eğitimin temelini teşkil eden öğretmen yetiştirilmesi meselesi Nizamname’de yer alan konulardandı.

II. Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin Öğretmen Yetiştirme Tarihimizdeki Yeri

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’nde öğretmen okulu “*Mekatib-i Aliye*” yani Yüksek Okul olarak sınıflandırılmış ve ilgili okulların başında gösterilmiştir. Nizamname’nin 51 maddesinde “*Mekatib-i âliye Dârümuallimîn ve Dârümuallimat ile Fünun ve Sanayi muhtelif mektepleridir*” denilmektedir.³⁰

Nizamname Dârümuallimîn’i ve Dârümuallimat’ı ayrı ayrı olarak ele almıştır. 57–67 arası on madde Dârümuallimîn ile 68 ile 78 arasındaki maddeler Dârümuallimat (Kız Öğretmen okulu) ile ilgili maddelerdir.

Nizamnameye göre, ülkedeki okulların çeşitli kademelerine öğretmen sağlamak üzere İstanbul’da büyük bir Dârümuallimîn kurulacaktı. Bu büyük öğretmen okulunun, rüştiye, idadî ve sultani olmak üzere üç şubeden oluşması planlandı.³¹

Rüştiye şubesi iki kısımdan müteşekkil olacaktı. Birinci kısımda Müslüman rüştiyeler için, ikincisinde ise gayr-ı Müslim rüştiyeleri için öğretmen yetiştirilecekti.³² Rüştiye şubesinde üç yıl tahsil yapılması planlanmakta ve bu şube Ulum ve Edebiyat sınıflarına ayrılmakta ve her sınıfta farklı dersler okutulmaktaydı.

²⁸ Nafi Atuf, *Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme I*, İstanbul, 1934, s. 132.

²⁹ Reşat Özalp, Aydoğan Ataunal, *Türk Milli Eğitim Sisteminde Düzenleme Teşkilat*, İstanbul, 1977, s. 9.

³⁰ Nevzat Ayas, *T.C. Milli Eğitim Kuruluş ve Tarihçeler*, Ankara, 1948, s. 380; *MUN*, Madde: 51.

³¹ Cahit Yalçın Bilim, *Türkiye’de Çağdaş Eğitim Tarihi*, Eskişehir, 2002, s. 449; Tayip Duman, “Osmanlıda Öğretmen Yetiştirme Sistemi”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, c. 5, Ankara, 1999, s. 308.

³² 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi’ne göre Müslüman ve gayr-ı Müslim toplumların Sıbyan mektepleri ve rüştiyeleri ayrı olacak, fakat İdadilerde her iki toplumun çocukları birlikte öğrenim görecekti. Bkz: *BOA.*, *Y.EE.*, Dosya: 112, Gömlek: 6, Madde: 33.

Edebiyat Sınıfında

Türkçe, Kitabet ve İnşa
Söz konusu diller ile öğrenim görebilecek derecede Arapça ve Farsça
Her cemaatin kendi lisanı
Genel Tarih (her milletin kendi lisanı ile okutulacaktı.)

Ulum Sınıfında

Yazı
Hesap
Defter tutma usulü (öğrenci, mensup olduğu milletin dili ile bu dersi tahsil edecekti.)
Geometri
Alan ölçüleri
Cebir³³
Nizamnamede planlanana göre, idadilere derse girecek öğretmen adayları rüştiyeden bir yıl daha az yani iki yıl öğrenim görecek. İdadî şubesi de Edebiyat ve Ulum olmak üzere iki sınıfa ayrılmıştı. Sınıflarına göre şu dersleri alacaklardı:

Ulum Sınıfında

Biyoloji
Analitik geometri
Cebir
Hikmet-i Tabiiye
Kimya
Resim

Edebiyat Sınıfında

Arapça ve Türkçe'den tercümelemler
Türkçe şiir ve inşa
Fransızca
Kavânin-i Osmaniye
Mantık
İlm-i Servet-i Milel³⁴

İdadî şubesinin eğitim-öğretim süresi rüşdiye şubesine göre daha az olmasına rağmen ders programının daha yoğun olduğu görülmektedir.

Dârülmualimîn Sultaniye şubesinin tahsil süresi üç yıl idi. Bu şube de diğerleri gibi iki sınıftan müteşekkil idi ve farklı dersler okutuluyordu. Sınıflara göre okutulan dersler şunlardı:

Ulum Sınıfında

Düzlem ve küresel üçgenler
Analitik Geometri

Edebiyat Sınıfında

Mükemmel şiir ve nesir
Çok iyi derece Arapça ve Farsça

³³ Mahmud Cevad İbnü's-Şeyh Nafi, *Maârif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilât ve İcrââtı*, Ankara, 2002, s. 415.

³⁴ *Düstur*, I. Tertip, c. II, s. 194.

Koni	Sözcük Bilgisi
Kaldıraç	Türkçe'den Fransızca'ya, Fransızca'dan Türkçe'ye tercüme
Astronomi	Milletler hukuku
Tarım ve endüstriyel kimya	Resim
İyi derecede botanik	
Jeoloji	
Arazi ölçümleri, Resim ³⁵	

Dikkat edilirse Sultani şubesinin ders çeşidi diğer şubelerden fazladır. Tanzimat Dönemin'de sultanilerden beklentilerin daha fazla olduğu göz önüne alındığında bu doğal sayılmalıdır.

Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin elli yedinci maddesinde “*Dârülmualimîn'in bir müdürü, lüzumu kadar muallimi ve iki tane bevvabı (hizmetlisi) bulunacaktır*” denmektedir. Görüldüğü üzere, öğretmen için kesin bir rakam belirtilmemiştir.³⁶

Nizamname ücret konusuna da değinmiş, müdüre beş bin, öğretmenlere ise iki bin ile dört bin arası maaş uygun görülmüştür.³⁷

Nizamnamede öğrenci alımında rüştiye, idadî ve sultani diploması olanlara öncelik verilerek imtihansız olarak okula yerleştirilecekleri, diploması olmayanların ise bir heyet huzurunda sözü geçen şubelerden birine gündüzlü (nehari) olarak alınacakları ifade ediliyordu.³⁸

Nizamname, genel Osmanlı eğitim sistemine uyarak Dârülmualimîn'i burslu olarak düşünüyordu ve öğrencilere mensubu oldukları şubelere göre aylık veriyordu. Buna göre; rüştiye şubesinde bulunan talebeye seksener, idadî şubesi mensuplarına yüzer, sultaniye şubesinde bulunanlara ise yüz yirmişer kuruş aylık maaş verilecek idi. Ancak şartlar gereği öğrencilerden sadece yüz tanesine burs verilebilecekti. Bu öğrencilerden kırk tanesi Rüştiye öğrencisi geriye kalan altmış tanesi ise otuzar kişi olmak üzere idadî ve sultani şubelerine devam eden öğrencilerden olacak idi. Burs arttığı takdirde en kıdemli öğrenciye tahsis edilecekti.³⁹

Maarif-i Umumiye Nizamnamesini hazırlayanlar öğretmen adaylarının terfi siteminden yararlanmasını istiyordu. Şöyle ki; Rüştiye şubesinde tahsilini tamamlayanlar arzu ederlerse rüştiye öğretmeni, isterlerse idadî şubesine devamla idadî öğretmeni olabilirlerdi. Yine, idadî şubesinde

³⁵ Cahit Yalçın Bilim, *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi*, s. 449.

³⁶ Daha sonraki yıllarda kale alınan de öğretmen sayısı belirtilmemiştir. Fakat söz konusu nizamnamede hizmetli sayısı da telaffuz edilmemiş, ihtiyaç nispetinde alınmasına karar verilmiştir. Bkz: *Dârülmualimîn ve Dârülmualimat Nizamnamesi*, İstanbul, 1331, Madde: 18.

³⁷ BOA., Y.EE., Dosya: 112, Gömlek: 6, Madde: 58.

³⁸ BOA., Y.EE., Dosya: 112, Gömlek: 6, Madde: 59.

³⁹ BOA., Y.EE., Dosya: 112, Gömlek: 6, Madde: 60.

okuyanlar, idadî öğretmeni olmaya hak kazandıklarında sultani şubesine devam ederek sultanilerde görev alabileceklerdi.⁴⁰

Nizamname, öğretmen namzetlerine, öğretmen okulunu bitirdikten sonra görev mecburiyeti getiriyordu. Mezun olanlar, “*Muallimlik memuriyetini*” kabule mecburdu.⁴¹

Dârülmualimînden mezun olanlar, Nizamnameye göre diğer öğretmen olmak isteyenlere karşı önceliklere sahip idiler. Maarif Nizamnamesi’nin 63. maddesinde “*Dârülmualimîn’de tahsil etmiş olan muallimlerin, mekâtib-i umumiyyeye muallim olmak için sairlerine hakkı-ı rüçhanı olacaktır*” denilmektedir. Bu madde ile öğretmenlik ilk kez ayrı bir meslek olarak resmen tanınıyordu.⁴²

Fakat bu “*Hakk-ı rüçhan*” (öncelik hakkı) şarta bağlı idi. Beş sene mazeretsiz olarak öğretmenlik yapmayanlar, öncelik haklarını kaybedecekler, ayrıca öğrencilikleri zamanında aldıkları bursları geri ödeyecekler idi.⁴³

Nizamname muallim adaylarına, okulu erken bitirme şansı tanıyordu. Altmış beşinci maddede şöyle deniyordu:

“*Müddet-i muayyene-i tahsiliyesini ikmal etmeksizin bulunduğu şube derslerinden imtihan olmak câiz olup, isbat-ı liyakat eden muallimliğe kabul kılınacaktır.*”

Kurulması tasarlanan büyük Dârülmualimîn’in şubeleri içerisinde Dârülmualimîn-i Sıbyan yoktu. Ancak 1869 Maarif-i Umumiye nizamnamesi 15 Kasım 1868’de kurulan bu okulun yönetimini de büyük Dârülmualimîn’e bağlıyordu.⁴⁴

Kurulacak olan büyük Dârülmualimîn’e zengin bir kütüphane düşünülüyordu. Ayrıca Fen grubu derslerini işlemek için gerekli araçlar da eksiksiz olacaktı.

1869 Maarif Nizamnamesi’nin Dârülmualimînler ile ilgili maddelerinin bütünü uygulanamadı. Ancak 1874 yılında “İstanbul Dârülmualimîn”i adını taşıyan, içinde sıbyan, rüştiye ve idadî şubelerinin mevcut olduğu büyük Dârülmualimîn açıldı.⁴⁵

Osmanlı Devleti’nde kız çocukları için ilkokuldan sonra gidebilecekleri okul yoktu. Maddi durumu müsait olan aileler çocuklarına

⁴⁰ BOA., Y.EE., Dosya: 112, Gömlek: 6, Madde: 60.

⁴¹ BOA., Y.EE., Dosya: 112, Gömlek: 6, Madde: 62.

⁴² Cavit Binbaşoğlu, *Türkiye’de Eğitim Bilimleri Tarihi*, İstanbul, 1995, s. 13.

⁴³ BOA., Y.EE., Dosya: 112, Gömlek: 6, Madde: 64; Hizmet yılı Dârülmualimîn ve Dârülmualimât Nizamnamesi ile 10 yıla bayan öğretmenler için 8 yıla çıkartılmıştır, Bkz: İlgili Nizamname, Madde: 34.

⁴⁴ Madde: 66; Faik Reşit Unat, “Türkiye’de Öğretmen Okullarının Kuruluşuna Toplu Bir Bakış”, *Eğitim Hareketleri*, Yıl 1, S. 4, (Nisan 1955), s. 26.

⁴⁵ Bayram Kodaman, Abdullah Saydam, “Tanzimat Devri Eğitim Sistemi”, *Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Sempozyumu*, (Haz: H. Dursun Yıldız), Ankara, 1992, s. 493.

özel hocalar tutarak eğitimlerini devam ettirmeye çalışıyorlardı.⁴⁶ İşte kız çocukları için yeni açılacak olan rüştiyelere ve daha önceden mevcut olan kız mekatib-i sıbyan okullarına bayan öğretmen yetiştirmek amacı ile nizamnamede bir Dârümuallimat kurulması tasarlandı. Adı geçen okul Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin yayınlanmasından bir yıl sonra 1870 tarihinde açıldı.⁴⁷

1869 Nizamname'sinin kadınların eğitim konusundaki faydası elbette yalnız bayan öğretmen yetiştirme konusunda olmadı. Bu nizamname ile kadının eğitimi için sınırlı da olsa önemli bir takım yenilikler başladı. İlk defa kadınlara mahsus mesleki eğitime yönelik bir kız sanayi mektebi, bugünkü kız meslek liselerine benzerlik gösteren, Yedi Kule Kız Sanayi Mektebi açıldı.⁴⁸

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, II. Abdülhamit zamanında ilan edilen 1876 Kanun-i Esasi'ye kadar kızların ilköğretimi konusunda hukuki alanda atılmış en önemli adım olarak kaldı.⁴⁹

Nizamnamede Dârümuallimat'ın sıbyan ve rüştiye olmak üzere iki şube ve her şubede kendi arasında, Müslüman ve gayr-ı müslimlere mahsus olarak iki sınıf halinde taksim kılınmıştı.⁵⁰

Sıbyan şubesinin öğrenim süresi iki sene olup aşağıdaki dersler okutulacaktı:

- Din dersine giriş
- Osmanlıca dil bilgisi ve kitabet
- Öğretim yöntemi
- Her milletin kendi lisanı
- Ahlak bilgisi
- Hesap ve defter tutma usulü
- Osmanlı tarihi ve coğrafyası
- Faydalı bilgiler
- Musiki
- Dikiş ve nakış

Din dersine giriş dersi her cemaatin kendi dili ile okutulacak ve ruhani liderlerinin tayin ettiği kişiler tarafından okutulacaktı.

Rüştiye şubesinin "*Müddet-i tahsiliyesi*" ise üç yıl olup müfredat programında şu dersler yer alıyordu:

- Din dersine başlangıç
- Osmanlıca dil bilgisi ve nesir bilgisi
- Arapça ve Farsça

⁴⁶ Nezihe Muhlis, "Terbiye-i İnâs Etrafında", *Sırat-ı Müstakim*, S. 146, c. 6, Haziran 1327, s. 247.

⁴⁷ Osman Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, c. 1-2, İstanbul, 1977, s. 668.

⁴⁸ Serpil ÇAKIR, *Osmanlı Kadın Hareketi*, İstanbul, 1993, s. 220.

⁴⁹ Bayram Kodaman, "Tanzimat'tan Sonra Türk Kadını", *19 Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 5, 1990, s. 146.

⁵⁰ *BOA.*, *Y.EE.*, Dosya: 112, Gömlek: 6, Madde: 68.

Her cemaatin kendi lisanı
 Ahlak bilgisi
 Ev idaresi
 Tarih ve Coğrafya
 Matematiğe giriş ve botanik
 Resim
 Musiki
 Biçki-dikiş⁵¹

Din dersi sıbyan şubesinde olduğu gibi her cemaatin kendi lisanı ve din adamları tarafından okutulacaktı.⁵²

Nizamnamede Dârümuallimat için bir müdire ve çeşitli branşlarda lüzumu kadar bayan öğretmen, nakış ustası ve iki hizmetçi bulundurulması tasarlanmaktaydı.⁵³ Fakat söz konusu devirde bayan öğretmen sıkıntısı olduğundan bu ihtiyaç erkek öğretmenler vasıtası ile giderilecekti. Bu konuda Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin yetmiş birinci maddesi şöyle diyordu; “Kadınlardan matlub-ı vechile muallime yetiştirilinceye kadar musin ve edip olmak şartıyla zükûrdan muallim tayini caiz olacaktır”. Erkek öğretmenlerde yaşlı ve edepli olmaları yanında aranılan bir diğer özellik de fizikî anlamda çirkin olmaları idi.⁵⁴

Kız Öğretmen Okulu çalışanlarının ne kadar aylık maaş alacakları da nizamnamede belirtilmiştir. Müdirenin 1.500 kuruş, öğretmen ve ustalarınki 750 kuruş, hizmetçilerin ise 150 kuruş maaşları olacaktı.⁵⁵

Dârümuallimata girmek isteyen kızlar, sıbyan veya rüştiye şahadetnamelerine sahip iseler, imtihansız olarak okula kayıt yapabilecekler fakat her iki okulun diplomasına sahip olmayanlar bir heyet huzurunda imtihan olduktan sonra derecelerine göre her iki şubeden birine alınabileceklerdi.⁵⁶

Nizamname sıbyan şubesinden mezun olanlara sıbyan okullarında öğretmen olma yahut rüştiye şubesine devam etme seçeneklerini kendi isteklerine bırakmaktaydı.

Nizamname öğretmen okulundan mezun olanlara öğretmenlik için yeterlilik imtihanı vb. şartlar getirmemekte ancak “Hizmet-i ta’limiyeyi” zorunlu tutmaktaydı. Kız Öğretmen Okulu mezunları geçerli bir özürleri

⁵¹ Tevfik Temelkuran, “Türkiye’de Açılan İlk Kız Öğretmen Okulu”, *Belgelerle Türk Tarihi*, S. 36, (Eylül 1970), s. 61; Cemil Öztürk, *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*, Ankara, 1996, s. 11.

⁵² *Düstur*, 1. Tertip, c. II, s. 197.

⁵³ Yahya Akyüz, “Osmanlı Son Döneminde Kızların Eğitimi ve Öğretmen Faika Ünlüer’in Yetiştirilmesi ve Meslek Hayatı”, *Milli Eğitim*, S. 143, (Temmuz-Ağustos-Eylül), 1999, s. 19.

⁵⁴ Sâti, “Meşrutiyetten Sonra Maarif Tarihi”, *Muallim*, S. 19, c. II, 15 Şubat 1334, s. 662; Yahya Akyüz, “Öğretmenlik Mesleği ve Osmanlı’da Kadın Öğretmen Yetiştirilmesi”, *Tarih ve Toplum*, S. 195, (Mart 2000), s. 34.

⁵⁵ *BOA., Y.EE.*, Dosya: 112, Gömlek: 6, Madde: 72.

⁵⁶ *BOA., Y.EE.*, Dosya: 112, Gömlek: 6, Madde: 73.

olmadan en azından beş yıl öğretmenlik yapmadıkları takdirde öğrencilik sırasında almış oldukları burslar geri alınacak ve bu gibilerin öğretmen atamada sahip oldukları hakları elinden alınacaktı.⁵⁷

Nizamname, Dârümuallimat mezunlarına öğretmenliğe atanmada diğerlerine göre öncelik tanımıştır fakat arz talep meselesi göz önüne alındığında bahsedilen yıllarda zaten muallime sıkıntısı çekilmekteydi. Dârümuallimat mezunlarının bu “*Hakk-ı rüçhan*”ı ilerleyen yıllarda çok sayıda bayan öğretmen yetiştirildikten sonra ortaya çıkacak durumlar için alınmış bir tedbir olarak düşünülebilirse de Dârümuallimînlerde de benzer bir durum olduğu göz önüne alındığında adı geçen okulların öğretmen yetiştiren bir meslek okulu olarak kabul edilmesine rağmen başka kaynaklardan da öğretmen alımına kapının açık bırakıldığı görülür.⁵⁸

Nizamname'nin Dârümuallimat'la ilgili son maddesinde⁵⁹ okuyacak öğrenci sayısının elli olacağı ifade edilmiştir. Yine adı geçen maddede öğrencilerin alacakları aylık burs miktarları da belirlenmiştir. Buna göre, sıbyan şubelerinde okuyan öğrenci otuz, rüştiye şubesinde okuyan öğrenciler ise altmış kuruş alacak idi. Görüldüğü üzere sıbyan ve rüştiye sınıfları arasında burs miktarı olarak yarı yarıya idi. Her iki şubede okuyan öğrencilerin benzer ihtiyaçları olduğu düşünülürse rüştiye şubelerinin iki kat burs alması çok ilginç bir olaydır.

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin öğretmen yetiştirme ile ilgili maddelerini inceledikten sonra şunları söylemek mümkündür;

1. Memleketin öğretmen ihtiyacını gidermek amacıyla düzenlemeler yapılmıştır.
2. Öğretmenlere terfi sistemi getirmiştir. Yani öğretmen yetiştiren bir üst öğretime devam imkânı sağlamıştır.
3. Dârümuallimîn ve Dârümuallimat müfredat programına meslek bilgisine yönelik dersler bırakılarak öğretmenlerin mükemmel yetişmeleri amaçlanmıştır.
4. Yeni kurulacak olan Dârümuallimîn ve Dârümuallimatların kütüphane, laboratuvar vb. ihtiyaçları düşünülmüştür.⁶⁰

Yukarıdaki maddeler incelendiğinde Nizamname'nin öğretmen yetiştirme meselesine ciddi bir şekilde yaklaştığı anlaşılacaktır.

SONUÇ

Osmanlı Devleti, güçlü çağında bütün kurum ve kuruluşları ile yaşadığı çağın ihtiyaçlarına cevap verebiliyordu. Doğal olarak, eğitim alanında da her hangi bir sıkıntı söz konusu değildi.

⁵⁷ BOA., Y.EE., Dosya: 112, Gömlek: 6, Madde: 77.

⁵⁸ Nevzat Ayas, a.g.e., s. 381.

⁵⁹ BOA., Y.EE., Dosya: 112, Gömlek: 6, Madde: 78.

⁶⁰ Tayyip Duman, *Türkiye'de Ortaöğretime Öğretmen Yetiştirme*, İstanbul, 1991, s. 16.

Osmanlı eğitiminin temelini oluşturan sıbyan mektepleri ülkenin köylerde dâhil bütün yerleşim yerlerinde mevcuttu. Ülkenin en önemli eğitim kurumları ise medreselerdi. Medreseler, müderris, kadı, öğretmen, memur gibi çeşitli meslek dallarında devlete insan yetiştiriyordu. Devlet adamı yetiştiren seçkin eğitim kurumu Enderun ise çağının ötesinde bir müessese idi.

Fakat Osmanlı Devleti'nin duraklama döneminden itibaren görülmeye başlayan bozulma eğitimi de kapsadı. Osmanlı, 18. yy.dan başlayarak Avrupa'nın üstünlüğünü kabul etti ve bunun sonucu olarak da Batı'yı örnek alarak kendini yenilemeye çalıştı.

İşte bu çabanın eğitim alanında en belirgin yansıması 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'dir. Nizamname'den önce elbette bu yönde çalışmalar vardır. Ancak eğitimde gerçek anlamda, Batılılaşmada milat adı geçen nizamnamedir.

Öğretmen yetiştirme tarihimize baktığımızda ilk öğretmen yetiştiren okulun, (Dârümuallimîn-i Rüşdi), Nizamname'den önce 1848 yılında kurulduğuna şahit oluruz. Fakat Nizamname ile açılması düşünülen öğretmen okulları eğitim, öğretim ve program yönünden daha ileridir. Ayrıca bu Nizamname ile öğretmenlik mesleği, ayrı, müstakil bir meslek olarak tarif edilmiş ve kurumsallaştırılmaya, saygınlık kazandırılmaya çalışılmıştır.

Ayrıca 1869 Nizamnamesi'nin bir amacı da kadrolu muallim sayısını artırmak olmuştur. Şöyle ki:

Öğretmen sıkıntısı nedeni ile asıl işi dışında öğretmenliği ek iş olarak yapan kimseler birçok eğitim kurumunda ders verebiliyorlardı. 1869 Nizamnamesi seyyar öğretmenlerin sayısını azaltmayı planlamıştır.

Sonuç olarak şunu söylemek icap eder; Abdülhamit Dönemi'ndeki eğitim faaliyetlerinde ve sonrasında II. Meşrutiyet dönemindeki eğitim sahasında vuku bulan "Arayış" ve "Bocalayış" larda 1869 Nizamnamesi'nin etkilerini görmek mümkündür

